

BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING ART-TERAPEVTIK VA INKLYUZIV PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Xolmurodova Dilnoza Qushaq qizi

dilnozakh23.02@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22253132>

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining art-terapevtik va inklyuziv pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi masalasi tadqiq etildi. Tadqiqotning asosiy e'tibori bo'lajak o'qituvchining tasviriy san'at darslarida turli ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun moslashtira olishi, ijodiy faoliyatning rivojlantiruvchi imkoniyatlaridan pedagogik maqsadda foydalanishi hamda inklyuziv ta'lim muhitini tashkil eta olishiga qaratildi.

Kalit so'zlari: art-terapevtik kompetensiya, inklyuziv pedagogik kompetensiya, tasviriy san'at ta'limi, kasbiy kompetensiya, inklyuziv ta'lim, art-pedagogika, differensial yondashuv, refleksiya.

Abstract: The article examines a methodology for developing art-therapeutic and inclusive pedagogical competencies among future visual arts teachers. The study focuses on the ability of future teachers to adapt the content and assignments of visual arts lessons to the diverse educational needs of students, use the developmental potential of creative activities for pedagogical purposes, and create a supportive inclusive learning environment.

Keywords: art-therapeutic competence, inclusive pedagogical competence, visual arts education, professional competence, inclusive education, art pedagogy, differentiated approach, reflection.

Аннотация. В статье исследуется методика развития арт-терапевтических и инклюзивно-педагогических компетенций будущих учителей изобразительного искусства. Основное внимание уделяется способности будущего учителя адаптировать содержание и задания уроков изобразительного искусства с учетом различных образовательных потребностей учащихся, использовать развивающий потенциал творческой деятельности в педагогических целях, а также создавать благоприятную инклюзивную образовательную среду.

Ключевые слова: арт-терапевтическая компетентность, инклюзивно-педагогическая компетентность, образование в области изобразительного искусства, профессиональная компетентность, инклюзивное образование, арт-педагогика, дифференцированный подход, рефлексия.

Ta'lim jarayonining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari pedagogdan nafaqat o'z fanini chuqur bilishni, balki turli ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashga tayyorlikni ham talab qilmoqda. Ayniqsa, tasviriy san'at o'qituvchisi faoliyatida mazkur masala o'ziga xos ahamiyatga ega. Chunki tasviriy san'at darslari o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish bilan bir qatorda, ularning ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish, o'z fikr va kechinmalarini tasviriy vositalar orqali ifodalash hamda ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash hamda ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishga alohida e'tibor qaratilgan [1].

Inklyuziv ta'limning mazmuni va pedagogik-psixologik asoslari Qodirova va Pulatovanning *Inklyuziv ta'lim* darsligida ham yoritilgan [2].

Tasviriy san'at ta'limida mazkur yondashuvni amalga oshirish o'qituvchidan dars mazmuni va topshiriqlarini o'quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirish, turli tasviriy vositalardan foydalanish va ijodiy faoliyatni tashkil etishda differensial yondashuvni qo'llashni talab etadi. Abdirasilovning *Tasviriy san'at o'qitish metodikasi* darsligida tasviriy san'at ta'limining mazmuni, uni o'qitish metodlari va mashg'ulotlarni tashkil etish masalalari yoritilgan [3].

Xorijiy tadqiqotlarda ham bo'lajak san'at o'qituvchilarini nogironligi bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashga tayyorlashda amaliy tajriba va maxsus tayyorgarlikning yetarli emasligi qayd etilgan [4].

UNESCOning inklyuziv ta'lim bo'yicha metodik tavsiyalarida esa o'qituvchining o'quvchilar xilma-xilligini hisobga olishi va inklyuziv pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishi muhimligi ta'kidlanadi [5].

Mazkur holatlar bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida inklyuziv pedagogik kompetensiyalar bilan bir qatorda, tasviriy faoliyatning rivojlantiruvchi imkoniyatlaridan foydalanish ko'nikmalarini ham shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqotning maqsadi bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining art-terapevtik va inklyuziv pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodikani ishlab chiqish va uning mazmunini asoslashdan iborat.

Tadqiqotda kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, inklyuziv va differensial yondashuvlar metodologik asos sifatida belgilandi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, suhbat, so'rovnoma, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, amaliy topshiriqlar, mikro-dars va refleksiv tahlil metodlaridan foydalanildi.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining art-terapevtik kompetensiyasi mazkur tadqiqotda professional psixoterapevtik faoliyat sifatida emas, balki tasviriy-ijodiy faoliyatning pedagogik va rivojlantiruvchi imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida maqsadli foydalanish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Art-terapiyaning nazariy asoslari, metodlari va amaliy imkoniyatlari C.A. Malchiodi tomonidan tahrirlangan *Handbook of Art Therapy* asarida keng yoritilgan [6].

Shu nuqtayi nazardan, o'qituvchining art-terapevtik kompetensiyasi o'quvchiga psixologik tashxis qo'yish yoki davolashni emas, balki ijodiy faoliyat orqali o'quvchining o'zini ifodalashi, ijodiy faolligi va ta'lim jarayonidagi ishtirokini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan pedagogik faoliyatni anglatadi.

Tadqiqot doirasida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining art-terapevtik va inklyuziv pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishning uch bosqichli metodikasi ishlab chiqildi.

Birinchi bosqich — motivatsion-dagnostik bosqich. Unda talabalarning inklyuziv ta'lim, art-terapevtik yondashuv va turli ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha dastlabki bilim va qarashlari aniqlanadi. Bunda suhbat, anketa, o'z-o'zini baholash va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish usullaridan foydalaniladi.

Ikkinchi bosqich — mazmuniy-amaliy bosqich. Ushbu bosqichda talabalar tasviriy san'at mashg'ulotlarini inklyuziv sharoitda loyihalash, topshiriqlarni o'quvchilarning individual

imkoniyatlariga moslashtirish va ijodiy faoliyatdan pedagogik maqsadda foydalanish bo'yicha amaliy topshiriqlarni bajaradilar.

Mazkur bosqichda “Erkin rasm”, “Rang orqali kayfiyatni ifodalash” va “Inklyuziv kompozitsiya” kabi topshiriqlardan foydalaniladi. “Erkin rasm” topshirig'ida o'quvchiga qat'iy namuna berilmaydi, u rang, shakl va kompozitsiya orqali o'z tasavvurini ifodalaydi. “Rang orqali kayfiyatni ifodalash” topshirig'ida ranglarning individual idrok qilinishi va tasviriy ifodalanishiga e'tibor qaratiladi. “Inklyuziv kompozitsiya” topshirig'ida esa talabalar barcha o'quvchilar ishtirok eta oladigan ijodiy mashg'ulot loyihasini ishlab chiqadilar.

Uchinchi bosqich — refleksiv-baholash bosqichi. Unda talabalar ishlab chiqqan mashg'ulotlarini pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qiladilar. Refleksiya jarayonida “topshiriq barcha o'quvchilar uchun tushunarlimi?”, “qaysi o'quvchiga qo'shimcha yordam kerak?”, “qaysi tasviriy vositadan foydalanish samaraliroq?” kabi savollar asosida o'z faoliyatlarini baholaydilar.

Tadqiqot natijasida kompetensiyalarni baholash uchun quyidagi mezonlar belgilandi:

Kompetensiya komponenti	Asosiy ko'rsatkichlar
Motivatsion-qadriyatli	Inklyuziv qadriyatlarga munosabat, o'quvchi individualligini qabul qilish
Kognitiv	Art-terapevtik va inklyuziv pedagogik bilimlar
Amaliy-faoliyatli	Tasviriy topshiriqlarni moslashtirish va mashg'ulotni loyihalash
Kommunikativ	O'quvchilar bilan samarali muloqot va hamkorlik
Refleksiv	O'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish

Mazkur mezonlar asosida kompetensiyaning past, o'rta va yuqori darajalarini aniqlash imkoniyati yaratildi. Metodik yondashuvning muhim jihati shundaki, talaba tayyor metodni takrorlash bilan cheklanmay, o'quvchining individual imkoniyatidan kelib chiqib pedagogik topshiriqni mustaqil loyihalash va moslashtirishni o'rganadi.

Metodikaning amaliy jihatdan muhim natijasi sifatida bo'lajak o'qituvchilarda tasviriy san'at darslarini faqat akademik bilim va texnik ko'nikmalarni shakllantirishga emas, balki o'quvchining ijodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda loyihalashga tayyorgarlikni kuchaytirish imkoniyati belgilandi.

Bunda art-terapevtik elementlardan foydalanish o'quvchining psixologik holatini tashxislash yoki davolash vositasi sifatida emas, balki uning ijodiy faolligini rag'batlantirish, o'z fikrini tasviriy vositalar orqali ifodalash va darsdagi ishtirokini qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida qaraladi.

Mazkur yondashuv inklyuziv pedagogikaning asosiy talablaridan biri — o'quvchilarning xilma-xilligini ta'lim jarayonining tabiiy tarkibiy qismi sifatida qabul qilish bilan hamohangdir. Shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchining amaliy tayyorgarligida inklyuziv tasviriy san'at mashg'ulotlarini loyihalash, moslashtirish va refleksiv tahlil qilishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining art-terapevtik va inklyuziv pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning dolzarb yo'nalishlaridan

biridir. Tadqiqotda mazkur kompetensiyalar motivatsion-qadriyatli, kognitiv, amaliy-faoliyatli, kommunikativ va refleksiv komponentlarning o'zaro birligi asosida qaraldi.

Tadqiqot doirasida motivatsion-dagnostik, mazmuniy-amaliy va refleksiv-baholash bosqichlaridan iborat metodika taklif etildi. Unda tasviriy-ijodiy topshiriqlar, art-terapevtik elementlar, differensial yondashuv, mikro-dars va refleksiv faoliyat o'zaro bog'langan holda qo'llaniladi.

Tadqiqotning o'ziga xos jihati bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining tayyorgarligini faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklamasdan, turli ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar uchun tasviriy topshiriqlarni mustaqil ishlab chiqish, moslashtirish va pedagogik jihatdan tahlil qilish qobiliyati bilan bog'lashdan iborat.

Shunday qilib, art-terapevtik elementlarni inklyuziv pedagogik yondashuv bilan uyg'unlashtirish bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunda o'qituvchining vazifasi davolash yoki psixologik tashxis qo'yish emas, balki tasviriy faoliyatning ta'limiy, ijodiy, kommunikativ va rivojlantiruvchi imkoniyatlaridan pedagogik maqsadlarda foydalanishdan iborat.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son, 23.09.2020.
2. Qodirova F.U., Pulatova D.A. Inklyuziv ta'lim: darslik. – Toshkent: Mehr-nuri, 2024. – 240 b.
3. Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi: darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 232 b.
4. Begeske J., Lory C., David M., Rispoli M. Teacher Education and Students with Disabilities in Art Class: A Program Evaluation // Arts Education Policy Review. – 2023. – Vol. 124, No. 1. – P. 48–60. DOI: 10.1080/10632913.2021.1937762.
5. Kaplan I., Bista M.B. Welcoming Diversity in the Learning Environment: Teachers' Handbook for Inclusive Education. – Bangkok: UNESCO, 2022.
6. Malchiodi C.A. (Ed.). Handbook of Art Therapy. 2nd ed. – New York: Guilford Press, 2012. – 496 p.